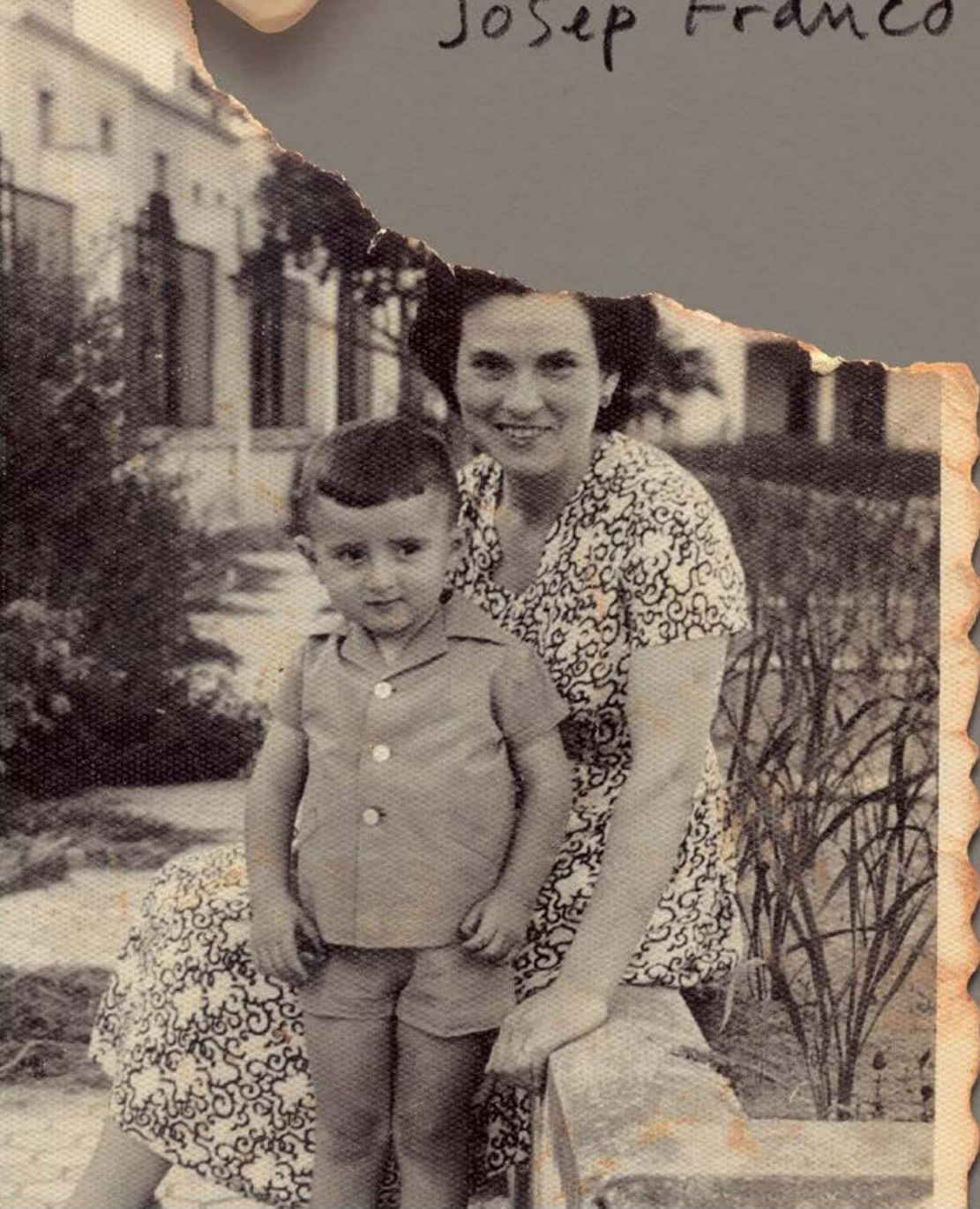




Això és  
llarg de contar  
*Josep Franco*



*Ai, trista vida corporal!*

La gent, que ja saps tu que diu moltes coses, comentava que va morir de pleura, o d'una malaltia per l'estil, que els malalts no respiren bé; però la mare està convençuda que aquella pobra xica va morir de pena.

D'asma, vols dir?

No, d'asma no, fill meu, que la mare ha vist molts malalts d'asma, sobretot de la família de ton pare, i no era això; era una altra cosa que els entrava a les persones per beure llet de cabra, crec, o per un mal colp d'aire: el cas és que no respiraven bé, s'ofegaven, es cansaven de seguida i havien de dormir recolzades en una caterva de coixins ben tous, com els rics de les pel·lícules antigues. Ara no mor ningú, d'això; però per aquell temps, n'eren ben pocs els que ho contaven. Els malalts que podien, perquè aquell mal tant entrava als rics com als pobres, se n'anaven a la muntanya, com més alta millor, perquè deien que l'aire sec els netejava els pulmons i els tornava els colors de cara. I els que no tenien on caure morts, que eren la majoria, posaven el parent malalt en un llit a l'entrada de casa i, mentre anava morint-se, s'entretenia amb les visites. Quan els entrava aquell mal, els malalts començaven a tossir d'una manera molt lletja i, després, s'aprimaven, s'aprimaven i anaven perdent l'esma i els colors de cara, fins que es quedaven sequets com una pansa i grocs com el safrà. I no cregues tu que els que es podien pagar

una temporada a la muntanya acabaven millor... Es morien sense companyia, i això deu ser pitjor encara... I és que les famílies riques s'emportaven els malalts al cul del món perquè, per aquell temps, una malaltia lletja en casa volia dir que les coses no anaven gens bé: era un senyal de desordre, de mala vida, de desgràcia i de coses pitjors... Déu Nostre Senyor els castigava, deia la gent, per alguna cosa lletja que havien fet i per això, molts pares, per no passar la vergonya de sentir les indirectes de la gent, consentien que les filles es floriren enmig d'un bosc, com les princeses dels contes, i després les enterraven en uns panteons que pareixien palaus. Aquell mateix any, perquè es veu que aquell mal anava a dies, moriren dues velletes, un capellà i tres o quatre xiques de l'edat de ma mare, totes de casa bona, com la primera dona de mon pare. Una, que Déu la tinga en la glòria, va morir a Cofrentes, crec, perquè es veu que tenia parents al poble; les altres no sé on van morir però quasi segur que va ser a casa, i la més rica de totes, que vaja molts anys per davant nostre, va faltar a Suïssa, ja veus. Era d'una família molt recta i amb molta mà, de les que donaven estrenes als pobres per Nadal i feien anar les criades amb còfia, que això, la mare, encara ho ha conegut. Però de poc li van servir les influències, les misses i les visites dels metges perquè, encara que el seu taüt era més sòlid que els altres, perquè hagué de fer un viatge llarg i perillós, també la tornaren de la muntanya amb els peus per davant, com aquella pobra xica, la primera dona de mon pare, que es veu que havia estat delicada tota la vida. Però, saps què t'he de dir? Que la mare creu que en aquella casa tan distingida passaven més fam que el gos de l'esmolador, mira com t'ho dic... Perquè, de portes enfora, tot era bufa

i tiquismiquis, com si foren les reines de Saba; però es veu que dins de casa s'havien d'administrar amb el puny tancat, perquè no hi havia de què. El pare d'aquella pobra xica, com li agradaven les falces més que als bous l'aigua, deien que si havia pillat un mal de dones, en un viatge que va fer no sé a on, i estava en la pell i l'os, i el germà, Andreuet, molt important i molt intel·ligent devia ser, però no duia un cèntim a casa ni enganyant-se. I com vivien sempre amb l'ai al cor i passaven més fam que un mestre d'escola, d'aquell temps, vull dir, pareixien graneres vestides i la gent els considerava delicats i fins... Però ja et diu la mare que aquella pobra xica no va morir de la tos, sinó de pena.

Dona, la veritat és que la pena, segons com fóra d'intensa i de continuada, li hauria pogut fer rebrotar una tuberculosi antiga o mal curada, perquè els metges diuen que els sofriments molt fondos, quan la voluntat no és capaç de superar-los o d'anar esborrant-los, a poc a poc, de la memòria, s'enquisten en el cervell, s'hi somatitzen, que vol dir que manifesten símptomes orgànics, i són capaços de provocar des de granets en la cara a càncers o coses pitjors...

La mare no ho acaba d'entendre, fill meu, això que dius, encara que t'escolte amb cor i fetge i que, quan et sent dir unes paraules tan difícils, pense què pensaria ton pare, si et sentira. Però, encara que no t'entenc, això que dius ho sé per experiència i estic segura que tens raó: el dolor s'enquista en el cor de les persones o en el cervell, que dius tu... Mira si és com t'ho dic que, a voltes, quan me'n recorde de tot allò de mon pare, de la por que passàrem en guerra i de les altres desgràcies que em passaren quan era una xiqueta, la mare pensa si no em dec haver quedat cega de tant de patir...

Mare, m'has entés perfectament i ho has explicat millor que t'ho havia explicat jo i tot... Però tu saps molt bé que és tanta veritat com la llum del dia, que si t'has quedat cega, a dies i segons per a quines coses, és perquè, contra l'opinió d'una majoria qualificada, és a dir, el pare, les meues germanes i jo, t'entossudires a operar-te de cataractes i et feren una carnisseria. No per haver patit quan eres una xiqueta. I la tuberculosi, mare, encara que és veritat que, per aquell temps, la gent tenia molts prejudicis, no era un avís de Déu a les famílies que no es portaven com ell manava, sinó una infecció molt contagiosa, que comença als pulmons però acaba escampant-se per tot el cos.

Deu ser com tu dius, que tu ja saps que la mare té molt mala memòria, però jo no les tinc totes... I mira que jo et vull entendre, encara que sé que estàs parlant en contra meua; però m'entra molt de pesar quan veig que t'esforces a fer-me comprendre les coses i jo no les puc acabar d'entendre perquè sóc una ignorant... Per això m'entra pesar quan no t'entenc: perquè a mi també m'agradaria saber tot això que expliquen els llibres, que jo sempre he volgut aprendre i era una xiqueta que ho entenia tot a la primera, que totes les mestres ho deien... Encara me'n recorde com si fóra ara del dia que donya Pura, la mestra de l'últim curs de les xiquetes, em va dir que volia parlar amb ta iaia. Era per Pasqua i la primera cosa que va fer ma mare quan li vaig dir que la mestra la volia vore quan tinguera ocasió va ser deixar-me sense espardenyets noves perquè es pensava que havia fet alguna cosa mala; com, les meues germanes, d'escola n'havien tingut la justeta i no havien après res de profit, donya Pura no la va poder convèncer que jo sí que valia per als estudis i per això

no vaig poder estudiar com hauria volgut i ara, només sé les poques coses que, per aquell temps, deixaven que escoltàrem les xiquetes, que ens tenien més com si fórem mobles que com si fórem persones. Perquè tu ja saps que, la mare, si sap alguna cosa, és per haver escoltat molt en aquesta vida, no pels diners que es gastaren els meus pares en escoles, en llibres i en coses que, per aquell temps, es veu que no eren de profit per a una xiqueta...

Això d'escoltar devia ser abans, mare, fa una traca de temps. I, d'aprendre, segur que hauries après, perquè sempre has tingut molta memòria, i encara en tens; perquè, tu, només tens mala memòria quan no et convé tenir-la bona i només per a coses sense importància per a tu, que les coses que vols, les recordes nítidament. Per això estic cansat de dir-te que has de fer memòria i, si pot ser, recordar coses agradables, episodis feliços de la teua vida, alegries, sorpreses, moments de plenitud... Fugaços, per descomptat, com els de tots els humans. Si volem exercitar i millorar la memòria a curt termini, que és la que et fa confondre els euros amb les hores i la que t'obliga a preguntar quina hora és, fill meu, cada cinc minuts, hem de fer treballar la memòria a llarg termini de manera que condense les experiències positives i oblide els mals records. Vindria a ser com reordenar i comprimir els arxius més antics del teu cervell o, si vols, com fer neteja general de la teua memòria. Així, eliminarem els records inútils o molestos i deixarem més lloc dins del teu cap per als records més recents i per als assumptes que més et preocupen... Per cert, que estaves contant-me, amb pèls i senyals, com si tu mateixa l'hagueres viscuda, la història de la primera dona de ton pare, que va morir de tuberculosi,

segons les males llengües, o de pena, segons tu. De manera que no perdem el fil i no comencem a desviar-nos cap al teu tema de conversa preferit, per no dir únic...

Que quin és el tema de conversa preferit per la mare, fill meu? Que estic feta un tros de vella i que, a pesar de tot, si no fóra per aquesta creu de quedar-me mig cega que m'ha donat el Nostre Senyor, la mare encara podria valdre's millor que moltes dones, més joves i tot, que no poden ni caminar o que tremolen com si tingueren electricitat, però s'hi veuen?

Efectivament, mare. Ni jo mateix hauria sabut resumir-ho millor; es nota que és un tema que domines. Però conta'm per què creus que va morir de pena la primera dona de ton pare: per algun fil hem de començar a desembolicar la madeixa...

Uí, això és llarg de contar, fill meu, perquè resulta que Andreuet, el germà de la primera dona de mon pare, deien que si era de les persones més intel·ligents del món, un home amb molt de coneixement, que parlava no sé quants idiomes i havia llegit tots els llibres i més: una eminència... Però es veu que no creia en Déu i tu ja saps que, per aquell temps, això no estava gens ben vist perquè els capellans tenien molta mà i feien i desfeien com els antoixava... Però aquell Andreu era un home d'empenta, per a les seues coses, vull dir, no per a treballar, que va arribar a fundar dos o tres diaris i tot, crec, però li'ls tancaren les autoritats perquè escrivia contra l'Església, contra l'exèrcit, contra el govern i contra el rei, que es veu que no trobava res ben fet; però ell tampoc no devia fer les coses com Déu mana perquè quan es va quedar amb una mà davant i una darrere, que va llançar a perdre la poqueta herència que li havia tocat, se'n va anar a Amèrica

perquè deia que a l'Argentina, o a Mèxic, no me'n recorde bé del tot, lligaven els gossos amb llonganisses, i tampoc no va ser capaç de tornar amb diners a la butxaca; però si a la mare no l'enganyaren, es comentava que havia conegut Emiliano Zapata, ho ha dit bé la mare?

Perfectament.

Això deien, que el va conèixer. Però va tornar d'Amèrica sense un cèntim i prim com un tel de ceba, que l'hauries d'haver vist... El cas és que l'any aquell de les granotes, que la mare no se'n recorda quin any era, però el meu Ramon sempre contava que, aquell any, a la marjal, hi havia més granotes que mai, vingueren a buscar-lo uns homes de Rússia; uns homes que volien saber què opinava de les coses polítiques del món i que se l'emportaren a una reunió internacional que hi havia a Moscou. Una reunió de comunistes, deien després, que si el pobre Andreuet no haguera acabat com va acabar, ja t'ho diu la mare que l'haurien afusellat en acabar-se la guerra, que aquells no miraven pèl... El cas és que va estar una temporada a Rússia i jo crec que el fred no li va fer gens de bé, perquè va ser tornar d'allà baix i començar a fer coses estranyes: no s'afaitava, no eixia, no menjava bé, ja no llegia tant com abans... Total, que ja no va tornar a ser persona...

Però mare, si tu encara no havies nascut, com pots saber tantes coses i conèixer tants detalls íntims d'aquella història? Per cert que, l'any 1919, que deu ser l'any de les granotes, es va celebrar a Moscou la Tercera Internacional; una reunió dels comunistes més importants del món en aquells moments, per dir-ho d'alguna manera... Però jo no sabia que en aquella reunió havia participat gent d'ací.



És que el senyor Andreu era comunista, fill meu, ja t'ho ha dit adés la mare que, a voltes, pareix que sigues tu qui no m'escolta... I sé tantes coses amb pèls i senyals perquè, encara que tu no t'ho vulgues creure, sempre m'ha agradat escoltar per a aprendre, que ja t'ho he dit adés... El cas és que, com la família de la primera dona de mon pare eren unes persones tan delicades, de salut i de tot, el pobre xic, en tornar de Rússia, la primera cosa que va fer va ser omplir el pap, perquè es veu que havia passat molta fam per allà i, bé fóra pel fred, bé fóra per la mateixa fam, va començar a fartar i a fer-se gros i a anar-se'n del cap i, un dia, de bon matí, el sagristà de l'església va sentir crits i el va trobar davant del sagrari, amb els braços en creu, demanant perdó a Déu Nostre Senyor per les males idees que havia tingut i perquè, per voler saber tantes coses, havia estat a punt de condemnar-se per a l'eternitat... I sí que havia estat a punt, sí, perquè anava com sa mare l'havia dut al món i es veu que no era un espectacle agradable, amb tots aquells penjolls. Però quan el sagristà va intentar tapar-lo, amb una cortina o amb un mantellet dels que posen als altars, dels que tenen les voretetes de punt de ganxo, la mare no ho sap cert, va arrancar a córrer, va eixir al carrer demanant auxili perquè el perseguia el dimoni i va caure de morros i amb el cul a l'aire, rebentat, a la mateixa porta de l'ajuntament. Quan mon pare va arribar a l'ajuntament, al cap d'uns minuts, el pobre Andreuet ja havia faltat, però no van poder retirar el cos de la plaça fins que no va arribar el jutge, a l'hora que els xiquets eixien d'escola. De manera que mig poble va vore el cadàver, tapat amb una bandera, o una cosa per l'estil, que li havien tirat damunt els municipals. I quan va arribar la germana

del mort, amb la xiqueta de la mà i el xiquet al braç, es veu que allò va ser una cosa de no dir... La mare creu que ta tia Rosa, la que vivia per la Coronació, no sé si te'n recordes, que devia tindre tres o quatre anyets, es va quedar malament del cap des d'aquell dia. I aquella pobra xica, la dona de mon pare, no cal dir-ho...

Mare: si la història que m'has contat és certa i si la gent filava tan prim a l'hora de jutjar el comportament dels altres, aquella dona no degué morir de pena, com tu dius, sinó de vergonya...

Tot podria ser, no et dic que no, fill meu; però el cas és que, de resultes de tot allò, la pobra xica es va posar molt malalteta, molt malalteta i, encara que, a voltes, reviscolava, ja no va tornar a ser persona. I no cregues tu que la vergonya va ser només per la manera com va morir el pobre Andreuet, sinó per les coses que passaren després. Es veu que els capellans es negaren a dir-li una missa de difunts com Déu mana i no volgueren, de cap de les maneres, soterrar el difunt com un cristià. Deien que havia mort en pecat mortal, i veges qui els havia de dur la contrària; que les seues idees i les seues paraules havien fet molt de mal a la feligresia i que, per dir-ho en poques paraules, era una ànima condemnada a l'infern... Per això només l'acompanyaren quatre gats al cementeri, i quasi tots forasters perquè ací, al poble, ni tan sols tenia amics. Ni la germana va poder vore com li donaven terra, perquè aquell dia ja no es va poder alçar del llit, no sé si del mateix disgust o per culpa de la tuberculosi, que dius tu, i va ser mon pare qui va presidir el dol... Si no m'han enganyat, la pobra xica va estar dos anys morint-se; una desgràcia per a qualsevol família, perquè mon pare va haver

de vendre dos hortets que tenia per tal de pagar els metges i unes injeccions que li portaven de França, que valien un potosí. I, mentre la pobra xica anava pansint-se i quedant-se en la pell i l'os, mon pare, que era un home encara jove, en la flor de la vida, havia de treballar, mirar per casa i ocupar-se de la malalta i dels dos xiquets... Perquè, mon pare, molt de despatx i molts agraïments, i molt d'eixir mudat en les processons, però vivia d'un jornal més curt que llarg i no podia pagar una fadrina...

Per això es va casar amb ta mare als dos o tres mesos de morir la primera dona; pel mateix preu, tenia fadrina, que dius tu, i dona, que també li devia fer falta, si feia tant de temps que no podia mantenir relacions amb la malalta...

Ja ho pots dir, ja, que ma mare va ser tota la vida una esclava: primer, dels pares i dels germans, que no la deixaven aturar en tot el sant dia i, després, del marit i de les filles, que ja saps tu que n'érem un cafís. La pobra, ni tan sols va saber què era festejar, saps què vol dir la mare? Ni pensar que un xic t'esperava al cantó de casa, ni que et fera il·lusió vore'l pel carrer, per casualitat; ni tindre ganes que arribara el diumenge per a passejar amb ell, ni fer manetes quan no et veia ningú, ni res de tot això... La iaia es va casar d'arrapa i fugí. Es veu que mon pare ja la mirava amb bons ulls de feia temps, perquè vivien al mateix carrer i, en faltar la primera dona, va anar a demanar-la i va ser un dia estic fadrina i l'endemà, casada. De negre, es va casar, ja veus que trist, que la mare ha vist una fotografia que els feren en eixir de missa.

Jo també l'he vista, mare; i, per cert, que ja eren els dos ben granadets quan es casaren. Es veu que ton pare va pensar que aquella xica que, per l'edat que tenia, ja devia haver

assumit que no es casaria mai, no es faria de pregar gaire si li proposava el matrimoni, encara que només fóra per a tenir criada i recipient... Al cap i a la fi, jo sempre us he sentit dir que ton pare era un home alt i corpulent, sa, fort i amb molt bon aspecte. I com el seu ofici l'obligava a anar sempre ben vestit, devia fer goig a moltes dones...

Mon pare era dels homes més ben plantats del poble, la mare no exagera. Jo he arribat a vore dones que quan visitaven el cementeri, el dia dels difunts, es paraven a resar davant la seua làpida i t'assegure que, a ta iaia, no li feia gens de gràcia... I el meu germà Ramon, que en glòria estiga, encara era més templat; només les xiquetes, i el meu germà Batiste, que ja saps tu que no estava bé del tot, eixírem a ma mare, que era una dona de bandera, amb un si que, de jove, devia fer por i amb un cutis sempre més fresc que una rosa, que ella no s'ha posat mai ni una potinga a la cara; però no era tan alta com mon pare... Per això, la mare creu que si la iaia va estar a punt de quedar-se per a vestir sants, no degué ser pel seu aspecte, ni perquè era pobreta, com la majoria, sinó pel mateix caràcter que tenia. Perquè ta iaia tenia un geni de mil dimonis, encara que feia cara de no haver trencat mai un plat, i tenia el cor més dur que una pedra, t'ho diu la mare. Jo no l'he vista plorar ni quan passà allò de mon pare: tenia més collons que l'egua de Barça.

Mare, si era una egua, no podia tenir collons, que això ho diuen amb ironia, per referir-se a homes amb poca empenta, no sé si m'explique. Però no és estrany que la iaia fóra una dona de caràcter; la pobra s'havia casat, sense cap il·lusió i supose que sense gens d'amor, amb un home que ja tenia la vida feta, que devia estar amargat i que, a més, tenia ja dos

fills i unes quantes manies, com ens passa a tots, a mesura que anem fent-nos vells... No cal ser gaire espavilat per a imaginar que, ton pare, no volia una dona, sinó una criada, per no dir una esclava.

La mare no sabia què dir-te; perquè, de criada, sí que en necessitava, però, de dona, crec que encara en necessitava més, lleig està que jo ho diga. Perquè, la iaia, va ser casar-se i quedar-se embarassada de la tia Tonica; i quan la meua Tonica encara no caminava, ja havia vingut al món la tia Pepica... Es veu que mon pare, acostumat a gitar-se amb aquella dona tan delicada i tan poqueta cosa, va notar molt el canvi. Perquè ma mare, que era deu anys més jove que ell, podia tindre el cor de pedra però, la sang, no la tenia d'orxata... Ja saps què vull dir.

Sí.

Els primers anys de matrimoni, entre que mon pare encara duia dol per la primera dona i que ma mare, quan no estava embarassada estava donant de mamar, crec que no van eixir junts al carrer per res del món; vull dir a fer una visita, a passejar o a prendre un vermutet... Però me'n recorde, perquè m'ho ha explicat moltes voltes el meu germà Ramon, que quan es va acabar la guerra contra els moros, tornaren a casa molts homes i l'ajuntament ho va celebrar amb un ball. Va ser el primer dia que ma mare va eixir de casa, arreglada i vestida de mig dol, i mira si devia fer goig que, aquella mateixa nit, m'encarregaren.

*Germanes meues, jo voldria...*

Ma mare, que era un tros de pa, però més tossuda que una mula, no es cansava de dir que, en aquella casa, tots havíem de menjar del mateix perol; tots a menjar del mateix perol... I no cregues tu que és que jo demanava capons ni olles: la mare només volia ser com les altres xiquetes de l'escola, que si la mestra els deia que portaren una cosa, la portaven. Però si demanava un xavo perquè la mestra volia que compràrem cucs de seda, o perquè em feia il·lusió tindre'ls en una caixeta, donar-los les fulles de morera que em portava el meu germà i vore com es feien grossos i llunts, ma mare em deia que, de cucs, ja en tindria més que en voldria el dia de demà; que encara no sé jo què volia dir aquella santa dona... O si necessitava unes tisoretetes de brodar, que tu ja saps que, per aquell temps, les xiquetes féiem costura, o bé una llibreta nova, uns colorins o unes sabates que no foren de monja i que no em feren vore les estreles, en aquella casa s'acabava el món... Perquè com ta tia Rosa havia patit tant de menuda, per tot allò de sa mare i d'Andreu el comunista, no tenia trellat i, encara que era ja una dona dreta i feta, pareixia una xiqueta. L'enveja se la menjava i passava el dia murmurant que si açò que si allò, perquè tenia una llengua molt solteta i li havia entrat la mania que ma mare, que ens tractava, a tots, amb la mateixa desconsideració, no li feia el mateix cas que a les altres filles, que sí que eren seues. I no vulgues saber com se'n

pujava ta iaia a la figuereta quan la sentia queixar-se... I ta tia Purín, una altra; com era la més xiqueta i la més malcriada, hauria volgut que el món fóra un ou per a xuplar-se'l, tot sencer, ella, que no en tenia mai prou. Encara com el meu germà Ramon, que era un tros de pa i ja guanyava un bon jornal quan la mare anava a escola, em donava algun quinzet sense que les altres ho saberen, perquè si ens arriben a vore per un forat, s'haurien mort del disgust.

Sí que hi havia harmonia en aquella casa, mare, si tot això que em contes és veritat...

Que si és veritat, fill meu? Les coses que et conta la mare són tanta veritat com el sol que ens allumenaria, si no fóra de nit. Com havia d'haver harmonia en aquella casa si n'érem cent i la mare i teníem uns caràcters tan diferents? Mira si és veritat que ta tia Rosa estava com una cabra, la pobra, que una temporada li va pegar per dir que veia apareguts i que li contaven coses, la mare no t'ho diu per dir-ho, que, a casa, vingueren metges, capellans i un poeta i tot, que escrivia versos, perquè el meu germà Ramon, pel seu ofici, tenia molta relació amb gent de lletra... I aquells homes li feien preguntes i ella les contestava... Si no t'ho creus, no ets cristià.

I què li preguntaven?

Ui, de tot. Li preguntaven de tot; però la mare no se'n recorda bé, que, d'això, ja fa molts anys... Ara, si no em falla la memòria, crec que els metges, que eren dos xics joves, li preguntaren si sabia qui era el president de la República, que allò era una novetat molt gran. I ella, que a penes sabia llegir perquè havia anat molt poquet a escola, per tot allò de sa mare, ho va saber: don Niseto Alcalà Samora, va dir, i aquells xics es quedaren amb la boca oberta. Els capellans,

que n'eren dos, un de sequet, que no parlava, i un amb cara de canonge, que parlava pels colzes però amb molt de trellat, també li preguntaren coses i també les degué respondre bé; però, en aquells moments, no sabérem de què parlaren, perquè es tancaren els tres, ta tia i els dos capellans, en la saleta de cosir, fins allà quina hora... I dic que en aquells moments perquè, al cap de no sé quants anys, ta tia sí que m'ho va dir. I el poeta, que tenia els cabells molt rulls i era un home que arribava allà dalt, sempre molt elegant i molt ben vestit, però una miqueta pretenciós, massa pagat d'ell mateix, saps com vull dir-te?, li va recitar uns versos i li va preguntar si sabia de qui eren. I ta tia Rosa, me'n recorde com si fóra un somni, li va dir que no ho sabia, però que devien ser d'ell mateix, perquè no valien una merda, mira si era animal.

Animal i sincera...

Sincera, no ho sé, però rareta sí que ho era, que ho comentaven tots i les dones del veïnat la duïen en bandera perquè, per aquell temps, no es podia estirar més el braç que la mànega i ella era una extravagant... La mare només t'ha de dir que, quan li va passar una miqueta la quimera aquella dels apareguts, que va ser quan es posà a festejar amb Castanyer, li va pegar per dir que veia coses que encara no havien passat...

Vols dir que endevinava el futur?

Això vull dir. El meu germà Ramon va portar un dia, de València, uns homes que la mare no sap ni quin ofici tenien ni res, però es veu que compraven i venien taronja, o arròs, no t'ho sabia dir. El cas és que van passar una vesprada sencera, me'n recorde com si fóra ara, preguntant-li coses que la mare no entenia, perquè era una xiqueta, però l'orella em talle si



ta tia les entenia més que jo... Només me'n recorde que parlaven d'un conflicte que hi havia al Perú, o Déu sap on, per allò del guano, que eren unes sals molt cares que tiraven els homes als camps d'arròs. I ta tia Rosa, amb aquella cara de gata maula que feia quan tenia les visions que diu que tenia, els va explicar fil per randa totes les coses que volgueren saber i també els va dir que, per culpa de tot allò, moriria un fum de gent. I es veu que tot va ser veritat paraula per paraula, fill meu; perquè al cap de tres o quatre mesos, mon pare, que llegia el diari tots els sants dies, ens va contar, vull dir que ho contava al meu germà Ramon, però jo ho escoltava, que, en Amèrica, s'havien arruïnat moltes persones i que la gent es tirava per les finestres...

No devia ser a l'inrevés, mare?

Que mon pare m'ho contava a mi i el meu germà Ramon ho escoltava, o que la gent no es tirava per les finestres?

Ni una cosa ni l'altra, mare; vull dir que, primer, devia ser allò d'endevinar el futur i, després, ja vingueren els apareguts. Perquè el crac del 29, quan alguns assessors de la borsa de Nova York i alguns accionistes amb pocs recursos es tiraven per les finestres, va ser abans que la proclamació de la República i la presidència de don Niceto...

Ui, la mare no sap res de política, ni ganes; que prou disgustos ens ha donat ja la política del dimoni en aquesta vida, fill meu, ja ho saps massa bé i tot, que tu també has patit per la política... Però mira si és veritat allò de ta tia Rosa, que aquells xics de València tornaren un dia, vespra de la Mare de Déu era, tota la vida me'n recordaré, a dir-li que, gràcies a ella, s'havien estalviat una fortuna... I no cregues que es va quedar tot en paraules, no. Que, per demostrar-li

el seu agraïment, aquells dos xics li regalaren un collar de perles fines que els degué costar un potosí... Mira com t'ho dic que, l'endemà, en la processó, la gent mirava més el collar de ta tia que la corona de la Mare de Déu... Encara que, ara que ho pense, també podria ser per l'escot que portava, que li arribava al melic; perquè ella sempre va ser de les que alegraven la vista als homes, al contrari que la mare, que ha sigut tota la vida més innocent que innocent... El cas és que era un collar de perles fines preciós... I, mira, les nétes el deuen haver heretat...

És natural, no?

No és tan natural, fill meu, no és tan natural... Perquè si tots havíem de menjar del mateix perol, que ma mare no es cansava de dir-ho, feia lleig que als uns ens deixaren només els ossos i els altres es foteren sempre les molles, no sé si m'explique...

Com un llibre obert, mare.

I amb això no vull dir que passàvem fam, perquè això seria faltar a la veritat, que en aquella casa, d'harmonia no n'hi havia sempre, com en qualsevol casa, però de fam, no se'n va passar mai, les coses com siguen... Però com n'érem tants i els jornals eren més curts que llargs, què t'ha de dir la mare, ta iaia havia de filar molt prim per passar casa... I la corda sempre es trencava per la part més fluixa, que es veu que era jo; només t'he de dir que, com ta tia Tonica, la pobra, tenia els peus fets una llàstima, plens d'ulls de poll i de durícies, i només podia portar espadnyes de loneta, que no li feien tant de mal com les sabates, totes havíem de portar espadnyes de loneta, llevat de ta tia Rosa, que estava ja a punt de casar-se i, entre unes coses i les altres,

duia algun duret a casa. Les altres, a menjar del mateix perol i a posar-nos les espadnyes de loneta... Però a mi, des de ben xiqueta, ja m'agradava anar ben arreglada les poques voltes que em treien de casa; es veu que això es porta en la sang. No com les teues ties, que ja festejaven i encara no sabien posar-se recta la costura de les calces, que sempre els les havia d'arreglar jo... Ta tia Pepica, que era la més nerviosa, no tenia paciència ni per a pentinar-se i si jo no l'arreglava abans d'eixir de casa, se n'anava amb un cap que pareixia que li l'havien escarbat les gallines, com t'ho dic. I si és ta tia Purín, que, com era la més menuda, era la més malcriada, ja estava en edat de casar-se i encara no sabia planxar com Déu mana el coll d'una camisa ni el plec d'un pantaló; unes coses que, ben mirat, no li haurien servit de res. El cas és que totes eren una miqueta arreu, llevat de mi mateixa, lleig està que jo ho diga, que era la més presumida de totes... Per això, el meu germà Ramon tenia el gran goig de dur-me amb ell quan feia alguna visita de compromís o algun viatge que no fóra molt llarg, com aquella volta que anàrem a Castelló de la Plana... Que la mare, el dia que va prendre la primera comunió, ja destacava enmig de totes les altres xiquetes: m'hauries d'haver vist; pareixia una colometa, blanca com un paper, perquè ma mare rentava l'aigua, això sí que ho tenia. I jo he eixit com ella o pitjor encara; perquè, a ta iaia, la veritat que sure, li agradava molt que li feren les coses, mentre que jo, mentre vaig estar bé, no parava en tot el sant dia, amunt i avall, perquè no em fiava de ningú i tot ho volia fer a la meua manera; però sempre us he portat més nets que una patena, pregunta-ho a qui vulgues... I, ara, ja veus, ni tan sols em puc valdre perquè estic mig cega...

Quina desgràcia més gran! Jo que em pensava que açò no m'havia de passar mai...

Mare, no et desbarates, que anàvem molt bé, i conta'm aquell viatge a Castelló, que això no m'ho havies contat mai.

No t'ho havia contat mai, la mare? Ui, aquell viatge a Castelló de la Plana va ser un somni, no t'ho pots imaginar... Era la primera volta que la mare eixia de casa, llevat de quan anàvem a la mar o d'un dia que anàrem a València, ara no me'n recorde per què... Primer, el meu germà Ramon, que era una bellíssima persona, em va comprar unes sabates precioses, que no em feren mal ni el primer dia, i això que vaig navegar bona cosa. Hauries d'haver vist com plorava ta tia Purín quan me les va vore, que en volia unes iguals per tot i per tot... I aquell dia, me'n recorde com si fóra ara, la mare duia un vestit blau cel, claret, claret, amb una randeta preciosa per les vores... I va vindre una tartana amb dos cavalls, que les persones fines en deien cotxe de punt, no em preguntes per què, que va parar a la porta de casa i quan ens en vam anar, encara no havia eixit el sol, les meues germanes es devien morir d'enveja, i això que elles s'estaven ben calentetes dins del llit. Però la mare era la xiqueta més feliç del món, encara que no t'ho cregues... Llàstima que, després, tot allò fóra un avorriment dels grans, per a la mare, vull dir, no per al meu germà Ramon, que estava molt pagat i no parava de dir-me que si aquell home era tal i aquell altre qual. Tots persones il·lustres...

Ja m'estranyava que recordares tan nítidament una experiència agradable, mare. A voltes, per les coses que em contes, em fa la impressió que vas nàixer per a patir i que no pots valorar positivament les experiències que no impliquen un

cert sofriment o un sacrifici, no sé com dir-t'ho; és com si l'essència de la teua vida foren les derrotes...

Què vols dir, fill meu, que la mare no sap divertir-se sense patir o que, aquell dia, no m'ho vaig passar bé?

No ho sé, mare: t'ho dic amb el cor a la mà.

No t'acaba de dir la mare que, quan la tartana aquella va moure, encara de nit fosca, jo era la xiqueta més feliç del món? I ja no vull dir-te res quan arribàrem a l'estació de València, amb tanta gent ja de bon matí i amb tots aquells trens... Això és que m'agrada patir? No senyor, que jo vaig disfrutar bona cosa d'aquell viatge... Però, a l'estació de València, ens esperaven uns senyors que vingueren amb nosaltres i només parlaven de coses que la mare no entenia. I, en arribar a Castelló de la Plana, que pareixia que no havíem d'arribar mai, perquè aquell tren parava en totes les estacions, tot eren homes drets i fets, amb cara de doctes, que s'havien de posar d'acord per a firmar no sé quins papers molt importants i el meu germà Ramon, que era un tros de pa, s'havia oferit per a dur un escrit amb el vot d'aquell capellà que et deia la mare, el que tenia cara de canonge, que es veu que vivia a Madrid i no li venia bé vindre a Castelló de la Plana, perquè era ja un home d'edat. I ja em diràs tu a mi si una xiqueta pot divertir-se en una reunió com aquella. Però es va acabar prompte o, a mi, el temps em va passar volant; dinàrem, ara no me'n recorde què, i, hala, al tren una altra volta i tots cap a casa. Però, a pesar de ser una cosa tan simple, la mare va estar somiant aquell viatge fins que estava a punt de casar-me, ja veus si vaig disfrutar o si vaig sofrir...

Mare, m'acabes de contar que tu assistires, en persona, a la reunió d'intel·lectuals que firmaren les normes de Castelló?

La mare no sap què firmaren aquells homes, que ja t'he dit que no entenia un borrall; però intel·lectuals sí que devien ser, perquè donava gust sentir-los parlar, encara que jo no entenia la meitat de coses que deien, i no feien cara d'anar al camp, saps què vull dir-te? I que la mare va anar a Castelló i va assistir a aquella reunió en persona és tanta veritat com que estic ací ara.

I quina edat devies tenir?

Ui, com vols que me'n recorde, al cap de tant de temps? Sis o set anys, potser... Però no t'ho puc fer cert, que ja saps tu que, a voltes, em falla la memòria. Jo només me'n recorde que el meu germà Ramon em duia de la maneta, que hi havia molta gent, tots homes drets i fets, que anava vestida de blau cel i que era la xiqueta més feliç del món... Un blau cel molt claret.

I que havies estrenat sabates noves...

Unes sabates noves que tingueren història, ara que ho dius. Perquè la mare encara no havia comulgat quan férem aquell viatge, crec que ja t'ho he dit, i me'n recorde que vaig comulgar amb les mateixes sabates, que ta iaia les va guardar el mateix dia que les vaig estrenar i les havia tingudes amagades no sé quant de temps... I justament aquell dia, que diuen que és el més feliç en la vida d'una xiqueta, el meu germà Ramon estava de viatge i les maleïdes sabates, com es veu que, a la mare, li havien crescut una miqueta els peus, em feren dues bambolles com el dit gros, una en cada peu.

D'això sí que te'n recordes bé...

Que si me'n recorde? Si tu hagueres vist com tenia els peus la mare... El cas és que, per fi, quan se n'anaren tots els convidats, que tampoc no n'eren molts, no cregues, i vaig

poder pujar al dormitori a canviar-me de roba i posar-me el segon vestit, que era el mateix que duia quan anàrem a Castelló de la Plana, però amb les randes més amples, me les vaig llevar, em vaig quedar en la glòria i les vaig guardar dins l'armari. Però, en tornar el meu germà Ramon, als dos o tres dies, ta tia Purín, que havia passat tot el sant dia cosida a la meua falda, li va dir que jo ja no volia les sabates aquelles que m'havia comprat quan anàrem a Castelló de la Plana, perquè me les havia llevades, havia dit fora les sabates del dimoni i les havia refiledades contra la paret. I, fent-se la moixa, que això, ella, sabia fer-ho molt bé, li va preguntar si se les podia quedar ella, que la mare, quan se'n recorda, encara m'entren ganes de tirar-li mà al coll... Gràcies a Déu, el meu germà Ramon no li va fer cas, perquè sabia que tot allò eren coses de cries; però ma mare, que no es fiava ni de la seua ombra, va vore les marques que havien deixat les sabates en la paret, quan va pujar a gitar-se, i no vulgues saber com es va posar...

Com es va posar?

Molt malament, que ta iaia enganyava el sol de migdia: tenia un geni de mil dimonis i era més seca que l'espart per a tractar amb les filles, i això que érem totes unes cries encara... Ara, que la mare creu que aquell disgust tan gran no va ser només per les sabates, perquè ja feia dies que ta tia Rosa, el meu germà Ramon, mon pare i ma mare, havien tingut raons, que sentíem les veus des del dormitori. Perquè, com mon pare era un home tan recte, que deia que la disciplina era el pilar d'una família, no volia que les xiquetes els sentíem discutir i, en aquella casa, quan algú deia una paraula més forta que l'altra, les xiquetes al llit, fóra l'hora que fóra.

Com si no sabérem que mon pare i ma mare no podien vore Castanyer ni pintat de mascara...

I qui era Castanyer, mare?

Qui havia de ser, fill meu? El primer marit de ta tia Rosa, un perdut que passava més hores a la taverna que al camp, perquè era tractant de cavalls i, una copeta perquè en venia un, una altra perquè havia estat a punt de tancar un bon tracte amb un home d'Algemesí, hi havia dies que venia a buscar ta tia amb un nas més roig que una tomata i amb uns ulls llents que no podia ni obrir-los. A voltes, la mare no t'exagera, la boca li feia olor d'androna...

I per això no el volien els teus pares...

Per això i perquè era anarquista, que tots ho sabien.

M'estranya això que dius, mare; perquè els anarquistes d'aquell temps solien ser homes de moral estricta en tots els aspectes de la vida; eren molt respectuosos amb les dones i amb els fills i, sobretot, eren molt moderats en el consum d'alcohol perquè sabien que, en la mesura en què fomentava la ignorància i l'abúlia i enterbolia la voluntat i l'enteniment, la beguda era, i probablement encara ho és, un dels enemics més importants de la classe obrera. O, almenys, així ho expliquen els llibres...

Els llibres ho explicaran com tu vulgues, fill meu, que el paper és molt sofrit; però que no t'estranye que els meus pares no volgueren que ta tia Rosa es casara amb l'animal de Castanyer, i no només perquè fóra borratxo i anarquista... És que la mare no sap si t'ha dit que, per endevinar tot allò que diu que endevinava, la tia Rosa cobrava, saps? En diners o en coses que li regalaven: gallines, oli, ous, algun sac d'arròs blanc... I si se n'anava de casa, tot allò s'acabava...



Ja ho pots dir.

Però és que Castanyer, Déu que l'haja perdonat, era una mala bèstia i un destrellatat, que diuen que li pegava i tot, a ta tia, quan tornava borratxo a casa. Però, això, la mare no t'ho sap dir cert, perquè quan va morir, que diuen que va patir més que un gos rabiós, el molt canalla, feia anys que no ens parlàvem, per allò de mon pare, que tenia tota la raó del món, el pobret, però no li va servir de res... Hauries d'haver vist els plets que tenien mon pare i el meu germà Ramon totes les nits perquè ta tia Rosa s'havia enamorat d'aquell animal i no hi havia manera de llevar-li'l del cap, que ja saps tu que, ta tia, no estava bé per allò de sa mare... Total, que se'n va anar de casa amb Castanyer, perquè deia que no la deixàvem viure, i ma mare va estar a punt de morir-se del disgust, més que res perquè una veïna va vindre, de bon matí, a dir-li que les males llengües murmuraven que li havia fet un fill... Una cosa que no era veritat, perquè la primera filla la tingueren al cap d'un any de casats, però que no hauria estranyat a ningú perquè, a ta tia, tots la coneixien... I aquella mateixa nit, me'n recordaré tota la vida, mon pare i el meu germà Ramon tingueren més que paraules: per la meua germanastra i per la política del dimoni.

Per la política també?

Per la política també, que no t'ho diu la mare? Des d'allò de la República, que jo només recorde que mon pare es va disgustar molt, que feren una festa molt gran, segons deien, i que hi havia molta gent a la plaça, ballant i cantant amb banderes, bandes de música i això... Què et deia la mare? Ah, sí, que des d'allò de la República, mon pare i el meu Ramon sempre estaven gat i gos i no hi havia nit que no ens envia-

ren al llit abans d'hora. I ens hauries d'haver vist, les cinc en camisó i amb l'orella esclafada contra la porta del dormitori, encara que no enteníem ni la meitat de les coses que deien, no cregues tu. Però, entre açò que sentíem per ací i allò que sentíem per allà, perquè, la gent, ja saps tu com és per a donar males notícies, al final, acabàrem sabent que mon pare i el meu germà Ramon eren de dos partits diferents.

I això per què, mare, tan ben avinguts com estàveu tots en aquella casa, encara que no éreu ni del mateix ventre ni, en conseqüència, del mateix temple?

Perquè els amics del meu germà Ramon eren, tots, xics joves i de bona família, que la majoria havien estudiat una carrera i es guanyaven molt bé la vida, la mare t'ho ha dit més de mil voltes. Però eren persones instruïdes i amb entranyes, per això deien, que la mare els va sentir discutir molt sovint i, a voltes, em pensava que arribaven a les mans, que els treballadors també tenien els seus drets i que haurien de viure millor en benefici de tots, perquè mentre estaven bé, de salut i de tot, rendien més i era imprescindible augmentar la producció si no volíem perdre el tren del progrés... Però els amics de mon pare, tots tenien moltes fanecades de terra d'arròs, heretades, i molts fums però molt poca educació, i això que la majoria eren de comunió diària i havien anat a les millors escoles del poble i de València; però estaven disgustats perquè, encara que havien passat uns quants anys amb la cameta enlaire, que els preus anaven pels núvols i guanyaven tots els diners que volien i més, ara s'havien de conformar amb els diners que els donava el sindicat per les collites, que es veu que no era gran cosa, i no volien saber res ni de drets ni de torts. I mon pare, encara que no tenia ni un pam de

terra, perquè ho havia venut quasi tot, llevat d'un parell de campets que donaven més faena que altra cosa, durant la malaltia de la primera dona, era un home que el perdia l'orgull, tenia aquell defecte. I es pensava que si no compartia les opinions i les devocions dels seus amics de tota la vida, no era un home cabal i com Déu mana, que ja em diràs tu a mi de què li van servir tant d'orgull i tantes amistats... I, total, quan el meu germà Ramon li recordava, en un to de veu que se sentia clarament des del dormitori, que ell també era només un assalariat, si la memòria no em falla, mon pare havia de baixar del burro i reconèixer que, en algunes coses, el meu germà Ramon tenia tota la raó... Però aquella nit de la disputa forta, la nit que ta tia Rosa se'n va anar de casa, el meu germà Ramon, fora de si, va dir que el mateix Castanyer, fent un bon tracte, guanyava més diners en un matí de taverna que mon pare treballant tot un mes, deu o dotze hores cada dia...

I tenia raó?

Jo no sé si tenia raó o si no en tenia, que això no té cap importància perquè tu ja saps que, amb raó i sense raó, porten els homes a la presó... De tot allò, la mare només sap que, aquella nit, mon pare el va tirar de casa sense un gallet a la butxaca i va ser quan el meu Ramon se'n va anar a Amèrica amb el barco aquell del petroli, que a quina mala hora li arreglaren, els seus amics, els papers per a poder eixir a l'estranger. I ma mare, la pobra, voldria que l'hagueres vista... No sabia on posar-se ni què fer-li perquè, el mateix dia, mon pare s'havia quedat, de matí sense filla i, de nit, sense fill, de la primera dona, vull dir, i encara que intentava dissimular la tristor que sentia, no s'ho podia llevar del cap...

Però la iaia no sabia on posar-se ni què fer-li, al seu marit, de pena o d'alegria, mare? Perquè, ingressos dels fillastres a banda, i una vegada superat el disgust i assumida la pèrdua sentimental, que no degué ser gaire fonda, aquell episodi degué ser una victòria tan contundent com inesperada per a ta mare, que esborrava, així, els últims vestigis de la seua rival en la memòria de ton pare i ara es podia dedicar a criar els fills propis sense cap càrrec de consciència, perquè el conflicte era una cosa entre pare i fill, per culpa d'una filla que no era de la seua sang, com tu mateixa has dit moltes voltes, i ella s'havia sabut mantenir al marge...

Que ha de ser una victòria, fill meu. Que ha de ser una victòria! Aquella separació, encara que ja es veia vindre des de feia uns quants mesos, va ser l'origen de totes les nostres desgràcies... I això sí que no és queixar-me per queixar-me, que quan ta tia Rosa va eixir de casa, no se'n va anar, precisament, amb les mans buides, que s'ho va emportar tot: les coses d'ella i moltes nostres. I quan se'n va anar Ramon... Encara m'esborrone de pensar-ho. No veus que el meu germà Ramon, pel seu ofici, a més d'un bon jornal, duia a casa més menjar del que necessitàvem i tot i que, ma mare, de sis voltes que s'havia quedat embarassada, va tindre cinc filles i només un fill, que ja saps tu com estava, el pobret? Com mon pare treballava molt i guanyava poc, el meu germà Ramon era el pilar d'aquella casa i l'ullet dret de ma mare, que el volia més que si haguera sigut fill natural d'ella, això sí que ho sap cert la mare... I quan se'n va anar, a pesar que ma mare intentava comportar-se com si no passara res, com havia fet tota la vida, perquè tenia el cor més dur que una pedra, la veritat és que ho va notar moltíssim, més que mon pare i

tot, si t'he de ser sincera, que jo la vaig vore plorar moltes voltes, encara que ella procurava amagar-se... Però el cas és que des d'aquell dia, i fins que va passar allò de mon pare, hi havia matins que, al terrat d'aquella casa, llevat de la roba de baix de mon pare, que es canviava tots els sants dies, els fils d'estendre estaven plens de drapets, blancs com un paper de fumar, això sí, perquè totes teníem la regla alhora.